

XI. FEJEZET,

BOCSKAY ISTVÁN ÉS BETHLEN GÁBOR IDŐSZAKA.

Források. *Kézírónyvek:* Mint a X. fejezetben. *Kütfők és monografiák:* Salamon, Magyarország a török hódítás korában; Istvánffy Miklós, *Historiarum de rebus Ungaricis etc*; Szamosközy István, történelmi maradványai; Gyulaffy Lestár, följegyzései; Illésházy István, naplójegyzetei; Pethő Gergely, krónikája; Laczkó Máté, Mikó Ferencz, Szalárdy János, Bethlen Farkas Erdélyre vonatkozó művei. *Bocskay-irodalom:* Szalay, Bocskay István; Thallóczy, Bocskay koronája; Demkó, A gálszécsi határozat; Bunyitay, Miczbán és a Bocskay Soócsaládok; Dudás Gy. A szabad hajdúk története; Komáromy A., Rhédei Ferencz, váradai kapitány; Rónai Horváth Jenő, Bocskay István háborúja Rudolf ellen; Jakab Elek, Uj adalékok Bocskay életéhez. *Bethlen-irodalom:* Bethlen G. levelei, több gyűjteményben; Szilágyi S., okiratok Bethlen G. történetéhez, Bethlen G. és a porta, Levelek és akták és még számos más; Akadémia, Oklevéltár Bethlen G. diplom. összeköttetései történetéhez; Gindely, ugyanaz; oklevelek a Gusztáv Adolfal, IV. Keresztélyvel, Frigyes cseh királylyal, stb. való összeköttetésekhez; ezeken kívül még számos levél és okiratgyűjtemény. *Bethlen G.-ra vonatkozó életrajzok, értekezések és más munkák:* Roth, Gindely-Acsády, Krünner stb., Bethlen-életrajzok; Deák F., Bély Pál; Komáromy A., Rhédei Eerencz; Olchváry Ödön, Bethlen G. hadseregének szervezete és Bethlen G. támadása II. Ferdinánd ellen; Hajnik, A nicolsburgi béke; Ballagi Aladár, Wallenstein horvát karabélyosai; Weihe, Graf von Bouquoy; Gindely, Geschichte des dreissigjährigen Krieges.

Bocskay István háborúja Rudolf ellen.

A fölkelés kezdete, 1604-ben; az álmosdi ütközet. 1604.
Ama küzdelmek közt, melyeket a magyarok jogaik és szabadságaik megvédelmzésére I. Ferdinánd utódai ellen közel három évszázadon át folytattak, nevezetes helyet foglal el Bocskay Istvánnak

1604. Rudolf császár és kormánya ellen folytatott küzdelme is, mint az oly háboru ritka példája, melyben a diplomatia egyenlő szerepet visz a fegyverrel, s a hadműveletek folyton a diplomátiai tárgyalásokhoz alkalmazkodnak; szünetelnek, ha a tárgyalások menete kedvező s újból előtérbe lépnek, ha a követeléseknek nagyobb nyomatékot kell adni.

Ferdinánd utódai alatt ugyanis a magyarok azon törekvése, hogy a három részre szakadt nemzet újból egyesíttessék, egy időre meg kellett hogy akadjon, mert a császári kormányok, s kiváltképen Rudolf kormánya, nem Magyarországnak a Habsburgok alatti *helyreállítását*, hanem az országnak a német birodalomba való beolvasztását tervezték. Miután pedig ez csak az ország önállóságának és függetlenségének megsemmisítésével, jogainak és szabadságainak elkobzásával lett volna végrehajtható, a hazafiaknak a császárt és annak kormányát csak úgy a nemzet ellenségeként kellett tekinteni, mint a törököt.

Ily viszonyok közt az erdélyi fejedelemség fentartása a magyar nemzetre nézve létkérdés volt, s Erdély, mely már Báthory Zsigmond alatt teljesen a császár pártján volt, majd Básta alatt császári kormány alá került, most a császár ellen kellett hogy forduljon, annál is inkább, mert Básta zsarnoksága és fegyelmezetlen zsoldosainak féktelen garázdálkodása Erdélyben türehtetlen állapotokat teremtettek, melyekből minden áron ki kellett bontakozni.

Míg azonban az erdélyi fejedelemség és az ország nemesége hasonló esetekben eddig mindig a törökkel szövetkeztek, az új mozgalom élére jutott Bocskay István a támogatást, a már fönt érintett okokból, ezuttal első sorban nem a töröknél, hanem az anyaországnál, a magyar rendeknél kereste; siker esetén azonban elérendő czélul előrelátó, böles és mérsékelt politikával Erdély önállóságának föntartása mellett csupán Magyarország és Erdély jogainak biztosítását s úgy a császárral, mint a törökkel való állandó békét tűzvéni ki.

A viszonyok e szövetkezésre úgy Erdélyben, mint Magyarországon kedvezők, a megindítandó küzdelem kilátásai kecsagetők valának, a törököt azonban egyelőre még számításon kívül nem hagyhatván, Bocskay a mozgalom előkészítésénél úgy a

magyarországi elégedetlen rendekkel, mint a bujdosókkal és a 1604. temesvári pasa útján a törökkel is érintkezésbe kellett hogy lépjen. Midőn azonban a császári kormány Bocskaynak Bethlen Gáborral folytatott levelezéseiből megtudta, hogy Bocskay úgy a bujdosókkal, mint a törökkel alkudozik, ellene azonnal erőszakkal lépett föl és **Belgiojoso János** gróf kassai főkapitányt Bocskay elfogatására és jószágainak elkobzására utasította, mit az a Bocskay tulajdonát képező **Szt.-Jobb** kastély földulatásával meg is kezdett. **Szt.-Jobb**. Bocskay István ez előzmények után nem volt hajlandó Belgiojoso meghívásának engedni s nem a császáriak rakamazi táborába ment, hova őt Belgiojoso öngazolás végett megidézte, hanem a hajdúkhöz, kiket a maga részére megnyervén, az erőszakra erőszakkal felelt és a császáriakra támadt.

Bocskay a fölkelés zászlójának kibontására idő előtt s akarata ellenére, a császáriak erőszakos rendszabályai által mintegy kényszerítettett, s így bizonyos mértékben készületlen vala. De elhatározásának és cselekvésének gyorsasága ezt kiegyenlíti. Ügyes diplomátiája megszerzi neki a hajdúsereget, mely eddig a császár szolgálatában volt s míg Belgiojoso a kassai, lippai és erdélyi császári hadakkal Bocskay birtokainak megszállására készül, a hajdúk kapitányai: *Lippay Balázs*, *Szilassy János* és *Némethy Balázs* hadaikkal Bocskay mellé állanak.

Belgiojoso a tokaji-rakamazi táborból *1604 október* első napjaiban indult Nagyváradra; oda rendelvén *Dampierre* 6000 főnyi lippai, nagyobbára hajdúkból álló s a fentebb említett hajdúkapitányok által vezérelt hadát, *Caprioli* erdélyi csapatait és *Pecz* ezredes kassai császári zsoldos ezredét. Bocskay saját hajdúival folyton kísérte a császáriakat és emberei *Dampierre* táborában szabadon jártak. Ez alkalommal állapítottatott meg Bocskay és a hajdúkapitányok közt a terv, mely szerint Bocskay hajdúi Belgiojoso seregét még az erdélyi haddal és a kassai ezreddel való egyesülés előtt, akkor támadják meg, midőn az Bocskay Kereki nevű vára ellen indul; ez lesz az alkalom *Dampierre* hajdúinak az elszakadásra, a két rendbeli hajdúk közös erővel a németeknek esnek és azokat lekasabolják. Belgiojoso akadály nélkül érte el Nagyváradot s ott *Dampierre* hadával egyesült.

Október 14-én Belgiojoso seregével *Adorjánig* ment előre,

1604. zott a Berettyón átkelt és táborba szállott, Dampierre hajdúit, a Ér-átjárást Pecz számára biztosítandó, Diószegre tolván előre. Pecz ezrede, melyhez sziléziai zsoldos-lovasság és tüzérség is volt beosztva, Álmosdra érkezett, Caprioli erdélyi hada pedig Adorján-tól négy mértföldre szállott táborba.

Kereki. Belgiojoso **Kereki** ostromára másnap következőleg szándékozott előnyomulni: Pecz ezredes különítményével Diószegen át, — a főcsapattal Kájon át Székelyhidnak és onnét tovább Kerekinek; Caprioli vagy egyenesen Kerekinek, vagy az egyesülés szempontjából szintén Székelyhidnak volt irányítva; bizonyára Székelyhidnál szándékozott Belgiojoso megállapodni és a vezérekkel a további teendőket, nevezetesen Kereki ostromát megbeszélni.

Diószegnél léptek Bocskay és Dampierre hajdúi egymással ismét érintkezésbe, s megállapították, hogy *holnap hajnalban Pecz ezredes 3500 főből álló elkülönített hadát fogják megtámadni.*

Álmosd. Pecz ezredes hada *október 15-én* hajnalban indult el Álmosd-ról Diószeg felé, hogy ott a főserghez csatlakozzék; elől az ezredes és kevés lovasság, utána a gyalogság, tüzérség és a szekerek, s végül egy jó mértföldnyi távolságra a sziléziai lovasság.

Még az álmosdi határban találkozott Pecz Dampierre hajdúinak első csapatával, mely szó nélkül ment tovább, majd a másodikkal, mely azouban már a császáriakat megrohanta. Pecz csekély lovasságával a gyalogságra hátrált; ámde már ott is javában folyt a harc, mert a Dampierre-hajdúk első csapata az út melletti erdőből kitörve az erdő mellett haladó gyalogságot és tüzérséget elől és oldalt, Bocskaynak szintén az erdőben lesben állott hajdúi pedig a vett jeladásra hátulról támadták meg. A császáriak — a gyalogság a hevenyészett szekérvárban — nagy kitartással harcoltak, de siker nélkül; maga Pecz, miután előbb futárok által a sziléziai lovasságot és a Diószegnél álló Belgiojosot sürgős támogatásra fölhívta, megsebesült és a hajdúk fogságába esett.

A sziléziai lovasokból vagy 450 később megjelent ugyan, és a harcba vitézül közbelépett, de már későn érkezett; Pecz ezredes el volt fogva, ágyúinak kerekei összetörve, lovasai és gyalogsága lekaszabolva, szétverve volt. Nemsokára ezután fölrobbantak a szekérvárban levő löszerkocsik, mi a harcot végleg befejezte.

Pecz hada meg volt semmisítve. A hat zászlóalj német muskétásból alig 30, a sziléziai 450 lovasból 40, a kassai lövészekből két ember maradt meg; Pecz ezredének és a sziléziai lovasoknak összes tisztjei elestek. A megmaradt legénység Diószegre, Belgiojosohoz menekült, ki az Ér hidjánál Capriolira várakozott s a támogatás e miatt maradt el. 1604.

Az ütközet után a hajdúk az eléjük jött Bocskay Istvánnal Debreczenbe vonultak be, magukkal vivén Pecz ezredet, a császáriak ágyúit, az elfoglalt zászlókat, foglyokat, zsákmányt. Belgiojoso pedig Kereki ostromának tervét föladván, Nagyváradra vonult vissza.

Az álmosdi ütközet nagy jelentőségű volt, mert Bocskay működését egy a császáriakon nyert fényes győzelemmel vezette be s nemcsak az egész hajdúságot, de lassankint a felső-magyarországi nemességet is táborába hozta.

Belgiojoso visszavonulása; Básta hadjárata Bocskay ellen. Belgiojoso serege Nagyváradon még mindig közel 10,000 fő volt, de közte számos magyar, székely és rácز s talán épen ezért nem volt bátorsága sem Bocskay ellen támadólag föllépni, sem Nagyváradon maradni. Október 20-án tehát megindult Tokaj felé, honnét tovább Kassára szándékozott. A császáriak visszavonuló hadát a hajdúk nyomban követték, körülrajzolták, esipkedték, fogdosták; midőn pedig október 24-én a Tiszán átkelve Tokajnál táborba szállott, a bekövetkező éjjel a **Rakamaznál** maradt ráczokat megrohanták és felkoncizolták. Belgiojoso ennek folytán Tokaj várát Rueberre bízván, visszavonulását már másnap folytatta, és útját, miután a felvidéki nemesség Szikszónál táborozott, Mádnak és Abauj-Szántónak vette. Rakamaz.

Október 27-én ért Belgiojoso **Kassa** elé, de az álmosdi győzelem után rögtön Bocskay mellé állott város hadát be nem bocsátotta, sőt vele még alkudozásba sem bocsátkozott. A vert császári had, illetőleg ennek maradványa tehát Eperjesre, majd a katolikus Thurzó Kristófhoz Szepesvárra menekült. A 20,000 főnyi seregből itt Belgiojosónak a főurakon kívül már alig volt 50 főnyi kísérete; a többi a visszavonulás alatt vagy Bocskayhoz pártolt, vagy szétfutott. Kassa.

Rövid idő alatt meghódolt az egész felvidék, **Eperjes, Kis-Eperjes, Kis-Szeben.**

1604.
Késmárk.
Lőcse.
Szepesvár.
Szádvár.
N. Kálló.
Szendrő.

Szeben, Késmárk, Lőcse városok és Szepesvárat a hajdúk ostromolták. Erdélyben a magyar és székely-német Bocskay mellé állott s a török késznek nyilatkozott őt Erdély fejedelméül elismerni. Bocskay István, miután hadai még Szádvárt, N.-Kállót és Szendrőt is hatalmukba ejtették, a Tiszán átkelven, *november 12-én* fejedelmi pompával bevonult Kassára és kibocsátotta nevezetes fölhívását, melyben a magyar nemzetet az alkotmány és a vallás-szabadság védelmére fegyverre szólítja. Ugyancsak Kassán fogadta Bocskay Lala Mohammed nagyvezír követségét, mely neki a szultán nevében az *erdélyi fejedelemség* jelvényeit, a zászlót, kardot, buzogányt és kaftánt, az athnaméval együtt átadta.

A dolgok e nem várt és valóban meglepő fordulata a császári kormányt arra indította, hogy az Esztergom előtt, a törökökkel szemben álló s Básta György tábornagy által vezérelt 15,000 főnyi császári hadat, miután a törökök az ostrommal fölhagyva Budára visszatértek, Bocskay ellen Kassa felé rendelje, utasításul adván Bástának, hogy a Bocskay által támasztott mozgalmat elfojtsa, Kassa várost, a tiszai részeket és Erdélyt visszafoglalja; a mi bizony ily kis seregrel túlnagy feladat volt.

Midőn tehát Bocskay Kassára bevonult, Básta már Losoncznál állott, a következő napon pedig Fülek alá szállott. Itt nyert hírt arról, hogy Bocskay mintegy 4000 hajdúja Osgyánnál áll. Itt ugyan *Némethy Balázs* alatt csak 1000 hajdú volt, de a had, mely Básta ellenében a Rimaszombaton át Kassára vezető utat fedezte, a fölkelt földnéppel együtt valóban vagy 4000 főre szaporodott.

Básta elhatározta, hogy a hajdúkat megtámadja s *Némethy*, bár tudta, hogy Básta nagy túlerővel közeledik, nem volt rábírható, hogy Lippay Balázs Sajó-Szt.-Péternél álló seregére visszavonuljon, hanem nagy vakmerőséggel *Osgyán* előtt állást foglalt. A harc, mely *november 14-én* kora reggel *Darócz* mellett csatározással kezdődött, szomorú véget ért. A harcban járatlan fölkelők *Némethy* egy mozdulatát hátrálásnak magyarázván, megfutottak s a hajdúk az osgyáni kastélyba szorítottak. *Némethy* is beszorult, de midőn Básta a gyöngé épületet ágyúkkal lövette, kirohant s elfogatott. A fölkelők 3000 főt veszettek, de császáriak is 700 halottat hagytak *Osgyán* előtt.

Az osgyáni ütközet után Básta Rimaszombaton és Tornallján

át Kassának tartott; Tornallján tudta meg, hogy Osgyánnál csak a hajdúk egy kis részével verekedett s hogy azok főereje Sajó-Szt. Péternél áll. E sereget oldalában nem hagyhatván, Básta ellene fordult. 1604.

Midőn a hajdúsereg annak híret vette, hogy a császáriak Putnok felől közelednek, a kassai út jobb elzárása céljából Edelénynél összpontosult.

Az edelényi csata 1604 november 28-án. A küzdelem a császáriak és hajdúk közt tulajdonkép már *november 25-én Putnok* alatt megkezdődött, de nevezetesebb eredmény nélkül. Másnap a császári sereg a Putnok és Sajó-Kaza közötti szorosnál **Velezdnél** szállott táborba, a hol *november 27-én a hajdúk által Velezd teljesen körülfogatván*, Básta zsoldosai szökni kezdenek, a fővezér pedig összes szekereit (300 szekér) és málháját felgyújtotta. Miután azonban a hajdúk komolyan nem támadtak, Básta az éjet ismét táborában tölthette, a döntő küzdelmet a következő napra halasztván.

November 28-án hajnalban sűrű köd borította a vidéket és a császári sereg ennek oltalma alatt hagyta el veszélyes helyzetét s előnyomulásában észrevétlenül érte el az **Edelény előtti** magaslatoakat, melyeken Bocskay seregének nagyobb része és tüzérsége állott. A támadás a hajdúkat meglepte ugyan, de azért több órán át vitézül harczoltak, támogatva egy 600 főnyi török csapat által is, mely kivált az ágyúk védelmében fejtett ki rendkívüli szívóságot. A harcz azonban végre is a császáriak javára dült el. Bocskay csapatai egyenkint hagyták el a csatateret, maga Bocskay is akkor, a mikor a Rákóczy által vezetett palotás hajdúk visszafordultak. A törökök az ágyúk mellett majd mind elhullottak, s a nyolcz kerekas ágyú a császáriak kezébe került. Bocskay vesztesége a törökökön kívül mintegy 1500 fő volt, míg a császáriak állítólag csak 200 főt vesztek. A hajdúsereg részben Miskolcz, Szerencs, részben Torna-Kassa, részben Göncz felé futott.

Básta nagy győzelmi ünnepet ült, melynek fénypontja az Osgyánnál elfogott Némethy Balázs hajdúkapitány kivégzése volt.

Az edelényi csata után Básta megszallotta a magát önként megadó **Szendrőt**, majd december 4-én **Kassa** alá érkezett; de Kassát Sennyey szívósan védelmezte, s Básta, miután az őt körül- Szendrő.
Kassa.

1604. rajzó hajdúk serege élelmezését megakadályozták, kénytelen volt Eperjesre menni; seregét itt, Sáros várában és a környékbeli falvakon téli szállásokra helyezvén.

Sóvár. Leszámitva a hajdúk éjjeli rajtaütését Kollonitsnak **Sóváron**
Szt. Péter. és **Szt. Péteren** elhelyezett lovasai ellen, melyből Kollonits maga is, 400 lovasát elvesztvén, csak nehezen menekült, a hadműveletekben hat heti szünet állott be.

Básta visszavonulása; a felső-magyarországi hadjárat 1605-ben; Érsekújvár megvétele. Bocskay, hogy a békére való hajlandóságát kimutassa, még a szünet alatt elküldte Rákóczy Zsigmondot néhány főural Bastához s azon föltétel alatt, hogy Bocskay erdélyi fejedelemnek elismertessék, Erdély és a tiszai részek birtokában meghagyassék, a teljes vallás-szabadság elismertessék és a magyar nemzet sérelmei orvosoltassanak, békét ajánlott. De Básta már az első föltételt visszautasította, s a követei eredmény nélkül tértek vissza.

A diplomatai lépésnek tehát nagyobb nyomatékot kellett adni s valóban nem sok időbe került, hogy Básta büszkesége megtöressék.

Fülek. A hajdúk először is elfogták **Fülek** közelében a Básta számára Mátyás főherczeg által küldött pénz- és ruhaszállítmányt s a 120,000 forint készpénzt és tömérdek ruhát maguk közt felosztották, Bastát pedig, ki a fölkelő hadak által körülfogott **Tokaj** várát megsegítendő, oda 1605 február havában őrséget és eleséget vitt, Bocskaynak Sárospatakon összegyűlt serege úgy megszorította, hogy csak nehezen birt magának Eperjesre utat törni. De itt serege, mely már az egész vidéket irgalmatlanul kirabolta és kifosztotta, zsoldot az újabb határidőre sem kapván, föllázadt és az engedelmisséget megtagadta. Básta, miután alkudozó követeit most már Bocskay utasította el, kénytelen volt *1605 ápril 12-én a hátrálást Pozsony felé* megkezdeni. Bizonyára nehezebb esett Bastának az elhatározás, de más mód nem volt.

Eperjes. Mihelyt Básta **Eperjesről** elvonult, rögtön ott termett Sennyei a kassai hajdúkkal, de a rohamokat Puchaim császári ezredes visszaverte s így a várost ostrom alá kellett fogni. Annál nagyobb sikerrel működtek **Rhédey Ferencz**nek és **Némethy Gergely**nek Básta üldözésére előnyomuló hadai. Míg egyrészt a csá-

száriakat lépten-nyomon fogyasztották, behódoltatták majd egész 1601. Felső-Magyarországot.

Elsők voltak **Szendrő** és **Szádvár**, mely várak a német helyőrséget csak kényszerből fogadták be; Kovácsy Boldizsár átadta **Drégelyt**, majd meghódolt **Csábrág**, **Buják**, **Szécsény**, **Gyarmath** és **Nógrád**, Verebélyi János rövid ellenállás után átadta **Vácot**. Czobor Mihály, Bosnyák Tamás és Denyeleghy Mihály ostrom alá fogták az erős **Füleket**, melyet parancsnoka: Thanhauser Honorius hosszasan védelmezett, de midőn a várat végre átadta, maga is Bocskayhoz pártolt át.

Rhédey maga bevette **Véghlest** és **Zólyomot**, majd a Kollonits Siegfried csapatai által védelmezett, de később cserbenhagyott **Beszterczebányát**, melyet a török segélyhad felgyújtott.

Időközben Bocskayt az erdélyi rendek február 21-én Szeredán Erdély, a szerencsi országgyűlésen pedig a magyar rendek Magyarország fejedelmévé választották.

Hadai a harczot tovább folytatván, a keleti hadosztály ostrom által megadásra kényszerítette **Husztot**, **Tokajt** és **Szatmárt**; Rhédey hosszasan ostromolta Forgách Ferenc püspököt **Nyitrán** s végre június 11-én a várost elfoglalta; könnyebben került kézre a Hochkirch ezredbeli németek által lanyhán védelmezett **Trencsén**; Thurzó átadta **Nagyszombatot**, Dengelegi pedig elfoglalta és a morvakkal vívott véres harcz után meg is tartotta **Szokolczát**, mire a hajdúk bekalandozák Morvaországot és Ausztriát, mindenütt rettegést és pusztulást terjesztve, sőt a hajdúk csapatai Bécs külvárosaiba is becsaptak.

Básta fizetetlen hadai eddig nyugodtan hagytak Pozsonynál, de most ezekre is rákerült a sor. A hajdúk behódoltatván az egész **Csallóközt**, most Básta közelébe férkőztek s miután Búcsy Benedek **Szemczet**, **Bazint**, **Szt.-Györgyöt** és **Cseklészt** elfoglalta, a két hajdúsereg együttesen **Pozsonyt** támadta meg.

Május 17-én ment végbe az első ütközet Pozsonynál, mely alkalommal a Virágvölgy külváros felgyújtott; május 20-án a hajdúk, most már török és tatár hadakkal erősödve, egész a Mihálykapuig hatoltak előre; június 1-én Pozsony harmadszor is megtámadtatott, június 5-én és 6-án újból. Miután azonban Rhédey főcsapata más irányban volt elfoglalva, e támadások sikerre nem vezettek.

Szendrő.
Szádvár.
Drégely.
Csábrág.
Buják.
Szécsény.
Gyarmath.
Nógrád.
Vác.
Fülek.

Véghles.
Zólyom.

Besztercze-
bánya.

Huszt.
Tokaj.
Szatmár.

Nyitra.

Trencsén.
Nagy-
szombat.

Szokolcza.

Csallóköz.
Szemcz.
Bazin.
Szt. György.
Cseklész.
Pozsony.

1605. A Mátyás főherczeg által küldött császári biztosoknak ekkor sikerült a *Somogyi Mátyás* alatt álló csallóközi hajdú-sereget elpártolásra bírni; mihelyt ezt a többi hajdúk megtudták, a Csallóközben levő árulókra támadtak és azokat a szeptember 6-án **Somorja** mellett vívott *hajdú-csalában* a császáriak segítsége daczára leverték, a császáriakat Pozsonyba szorították, sőt **Pozsonyt** is újból megtámadták, de siker nélkül.

A Pozsony elleni támadások célja Bástának és a császáriaknak Pozsonyból és így Magyarországból való kiszorítása volt és kiválóan a Bocskay pártjára tért jeles diplomata, *Illésházy István* tanácsára történt, ki — igen helyesen — úgy vélte, hogy ez esetben az alkudozások a császárral sokkal sikeresebbek lennének. De éppen Pozsony e nagy fontossága magyarázza meg a császáriak és Bástá kitartását Pozsonynál, s Bástá, bár időközben a török megvette Visegrádot, ostrom alá fogta Esztergomot, Rhédey pedig török segítséggel Érsekújvárt, Pozsony mellől nem tágitott.

Egyébként a császáriak hadműveleteit mód nélkül megszübbasztotta Rudolf császár kórságos állapota, mely őt a közügyektől elvonta; bármennyire növekedett a veszély, a császár sem orvoslásról, de még a Pozsonynál küzdő zsoldosok fizetéséről sem akart intézkedni, s Mátyás főherczeg többi testvéreivel egyetemben sem tudott mást kieszközölni, mint hogy a császár a főhercezet a Bocskayval való alkudozásra fölhatalmazta.

Érsekújvár. Rhédey e közben május 28-án **Érsekújvár** alá szállott, melyet *Strein János* német és *Thury Ferencz* magyar kapitányok mintegy 2000 főnyi őrséggel védelmeztek. A vár tulajdonképeni megszállása azonban június 18-án történt, a mikor is **Érsekújvár** részben körülzárattott. *Julius 11-én* intézte Rhédey az első rohamot, de siker nélkül, bár a roham alatt a hajdúk a Császár-bástyára és a Forgách-bástyára fölhágtak s ez utóbbira a zászlókat is kitűzték; július 25-én Rhédey még egy rohamot intézett, de belátván, hogy ereje nem elegendő, a támadásokat beszüntette.

Végre megérkezett a hadszínhelyre **Homonnay Bálint** serege is, mely ugyan párhuzamos működésre volt szánva, de Rhédey sürgetésére, még inkább pedig azért, mert **Szinán** egri pasa alatt török sereg is érkezett **Újvár** alá, nehogy tehát **Érsekújvár** török kézre kerüljön, **Homonnay** is a vár alá szállott.

Ez időtől fogva az ostromot Homonnay és Szinán pasa 1605. vezették s bár a *szeptember 21-iki* nagy roham sikertelen volt, a vár őrségének ereje fogyott s midőn október elején Hasszán boszniai pasa 2000 janicsárral és számos löveggel ért Újvár alá, napjai meg voltak számlálva. Ekkor lépett közbe a Mátyás főherczeg és Bocskay közt a közbenjárást elvállalt Illésházy István, s a várat a német őrség, állítólag Mátyás főherczeg parancsára, a törököt az alkudozásból kizárván, *október 17-én* Homonnaynak átadta. Homonnay bámulatos erélylyel tudta megakadályozni, hogy török a pasák minden igyekezete daczára a várba be ne jusson, s annak parancsnokságát Bosnyák Tamásra ruházta. A törökök nagy haraggal Esztergomba vonultak, melyet időközben megvettek.

A dunántúli hadi események 1605-ben. A Dunántúl az ország keleti és északi részén végbement eseményeket tétlenül nézte; midőn azonban 1605 május közepén a hajdúk a Csallóközt elfoglalták, a Némethy Gergely által vezetett, mintegy 2000 főnyi hajdúcsapat Rajkánál átkelt a Dunán és a Fertő vidékét feldúlván, megvette Pápát és Csepreget, majd török segítséget is nyervén, lábát a Dunántúlon megvetette. A Csepregre értekezletre meghívott dunántúli nemesség, köztük Nádasdy Tamás, Rátkay Menyhért, Hagymásy Kristóf stb. szintén Bocskay mellé állottak; most a nemesség és hajdúság együttesen megvette Sümeget, majd Kőszeg, mire a megrémült Tury Ferencz átadta Szombathelyt; a Batthyányiak vára: Körmend hosszasabban ellent állott, de végre várnagya, Kisfaludy Imre azt éhség miatt átadni kényszerült.

Ekkor mintegy 3000 török csatlakozván a hajdúsághoz, Némethy az osztrák és stájer határokat dulta föl, Hagymásy Kristóf pedig Sopront támadta meg, de az ott Trautmansdorf és Puchaim alatt levő német hadak által visszaveretett. Ekkor maga Némethy ment Sopron ellen s a várost a Körمندről hozott ágyúkkal löveté; a külvárosokat bevette és felgyújtotta ugyan, de a belvárost a német őrség és a polgárság megvédelmezte. Miután pedig ugyanekkor Bástia is 6000 főnyi sereggel Sopron fölmentésére jött, Némethy az ostrommal fölhagyott.

Míg a hajdúk egy része a tatárokkal egész Bécs alá nyomult, Némethy egész a Drávaig dült. De ekkor Draskovics János és Batthyányi Ferencz bánok, Zrinyi Miklós és Trautmansdorf,

1605. hadaikat egyesítvén, 11,000 főnyi sereget állítottak Némethy ellen, és a portyázó vezért viaszorítván, Szombathelyt, Köszeget, Sümegyet és Körmentet ismét visszavették.

Némethy hadjáratánál nagyobb jelentőségű dolog volt az, hogy **Lala Mohammed** nagyvezír, ki Esztergomot már a mult évben sikertelenül ostromolta, most a Bocskayval kötött egyezmény ellenére előbb a vallonok által hűtlenül átadott **Visegrádot** foglalta el, azután pedig **Esztergomot** ujból ostrom alá fogta. Tíz év előtt ép **Lala Mohammed**, akkor anatóliai béglerbég volt az, ki Esztergomot Mátyás főherczegnek átadni kényszerült s becsületbeli dolognak vélte, hogy e fontos várata szultánnak ismét visszaszerezze.

Visegrád.
Esztergom.

Midőn a nagyvezír Esztergom ostromára készült, Mátyás főherczeg gróf *Öttingen Vilmos* győri kapitányt, német ezredével együtt a Dunán Esztergomba küldte. Öttingen a vár védelmére szükséges előkészületeket azzal kezdte meg, hogy annak magyar őrségét, mely Esztergomot a mult évben a török ellen vitézül megvédelte, *a magyarok iránti bizalmatlanságból a várból kiküldte*, mire azok e méltatlanság által elkésesítve Rhédey Érsekújvár előtt álló seregéhez csatlakoztak. Úgy járt el, mint 1594-hen Hardek Gyórnél, s az eredmény is azonos volt.

A törökök Esztergomot *augusztus végén* zárták körül s az ostrommunkálatokat nagy erővel megkezdvén, már *szeptember 7-én* rohamot kíséreltek meg. Nyolcz nappal később elesett a szent-tamáshegyi erőd, mire a török a Vizivárost szorongatta, mely ellen 30 ágyú működött. *Október 1-én* bevették a törökök a Vizivárost is, és a védőket a felső várba szoríták; az ez alkalommal kifejlett heves küzdelemben elesett maga Öttingen is és vele több mint 1000 német.

Midőn a törökök másnap a várfalakat aknákkal támadták meg, a német őrség, a vár megtarthatása felől kétségbe esve, *Dampierre-t*, ki Öttingen után a parancsnokságot átvette, előbb a föladásra szorítani akarták, midőn pedig Dampierre ezt megtagadta, elfogták és a törökkel az alkudozásokat maguk kezdték meg.

Október 3-án Esztergom a hűtlen és gyáva őrség által a töröknek átadatott. A németek egy része a várban maradvá, török szolgálatba állott, a többit, mintegy 1000 embert, Dampierre Ko-

máramba vezette. Az őrség később hadtörvényszék elé állíttatván, 1605. a főbűnösök kivégeztettek.

Mohammed nagyvezir most Szinán egri pasát a sereg egy részével Érsekujvár alá küldte, kétségtelenül azon szándékkal, hogy e fontos várat is megszerzi; de Érsekujvár, mint főntebb láttuk, Homonnay erélye folytán nem török, hanem magyar kézbe került.

A török sereg Budára ment. Itt a Rákos mezején nagy pompával ment végbe 1605 november 11-én Lala Mohammed nagyvezir találkozása Bocskayval, a mikor is a szultán által küldött *koronát*, kardot, királyi pálczát és zászlót Bocskaynak átadván, ezzel őt Szapolyai János király örökébe beiktatta. Közismert dolog, hogy Bocskay bölc mérsékleténél és tapintatánál fogva a koronát a szultántól csak mint *ajándékot* és nem mint a királyság jelvényét fogadta el, mert a míg Magyarországnak törvényesen megkoronázott királya él, addig koronát más nem viselhet.

Bocskay ezután Korponára ment, hogy az oda egybehívott országgyűlésen a királynak a békefeltételekre adott válaszát tárgyalassa.

Némethy Gergely a korponai gyűlés alatt még egyszer átcsapott a Dunántúlra s török-tatár segítséggel Szombathelyt és Körmentet visszafoglalta, ellenben a Tulok Tamás által védett **Süme**g ellen nem boldogult, bár azt ágyúkkal is lövette. Ez Süme. g ostrom alatt történt, hogy a stajer urak 1000 lovassal, egyesülve Blaskovics István magyar hadával, Némethy táborát megrohanták; de a vállalat nem sikerült és a németek a hajdúk és törökök által megveretvén, Regedébe visszavonultak. Némethy utánuk ment, de **Regede** előtt állott Trautmansdorf hada is, mely a **Regede**. Hagymásy által vezetett tatár hadat súlyos veszteséggel visszaűzte.

Bocskay erdélyi hadjárata 1605-ben. Bárha Bocskayt már 1604-ben a bujdosók, 1605 elején a székelyek fejedlemmé választák, Magyarországon pedig hadai diadalmasan nyomultak elő, Bocskay az annyit sanyargatott ország békéjét megóvando, az ország átadását úgy a császári biztosoktól, mint a szászoktól, kiknek kezén a fővárok voltak, alkudozás útján kísérlette kieszközölni.

A küzdelmet azonban még sem lehetett kikerülni. A magyar

1605. Medgyes. nemesség és a székelyek tehát Balásfalván táborba szálltak s egy kis haduk márczius 25-én bevette a szász Medgyest. Ámde a szászok másnap áruló módon bebocsátották a császári biztosok szolgálatában álló és Rácz György által vezetett, hajdúkból és ráczközből álló hadát, mely azután a magyarokat fölkonzolta.

Ebesfalva. Segesvár. Déva. A Bocskay által kormányzól Erdélybe küldött *Gyulaffy László* csak csekély hadat hozván magával, a szászok által május 19-én Ebesfalván táborában megtámadtatott és megveretett. Gyulaffy megadásra bírta ugyan azután Fogarast és Brassót, de Segesvárt, hol Rácz magát erősen tartotta, az elhalt Gyulaffy helyét elfoglaló Petky ostrom alá kellett hogy fogja, s Rácz csak Bocskaynak Erdélybe jövele után, szeptember 9-én hódolt meg. Október hóban végre az utolsó szász kézen volt erdélyi vár, Déva is meghódolt.

Az erdélyi rendek Bocskayt még szeptember 14-én egyértelműleg Erdély fejedelmévé választák.

1606. **A bécsi és zsitvatoroki béke.** Bocskay Erdély meghódolása után, mint már említők ismét, Magyarországra ment, hogy Lala Mohammed nagyvezírral találkozzék és az alkudozásokat a császárral folytassa; maga helyett kormányzól Erdélyben Rákóczy Zsigmondot hagyta vissza.

Az alkudozás azonban nehezen ment, mert a korponai országgyűlés a császár válaszát el nem fogadta, a császár pedig, ki azt remélte, hogy a törökkel Bocskay kizárásával külön békét köthet, engedményekre hajlandó nem volt. Ez azonban nem sikerülvén, Illésházy Bécsben új tárgyalásokat kezdett, melyek szerződésre is vezettek; ezt a császár ugyan megerősítette, de Bocskay és a rendek el nem fogadhatták s hogy a tárgyalásoknak kedvezőbb fordulatot adjon, Bocskay hadait újból megmozdította.

Tokaj. *Czobor Mihály* megadásra kényszerítette a már két év óta küzdő s végszükségre jutott Tokajt, *Rhéley* 10,000 főnyi sereggel Ausztria és Morvaország ellen készült, *Némethy* hajdúival és tatár hadakkal a Dunántúlra és Styriába való betörésre rendeltett, végre maga *Bocskay* magyar hadaival, továbbá a budai és egri pasákkal Pozsony megtámadására volt indulandó, s e hadműveletet a szerdár is támogatandó volt.

E hírek azután úgy Mátyás főherceget, ki Magyarország

kormányzójává neveztetett ki, mint a császár biztosait is engedékenységre bírták s végre létrejött az 1606-ik évi *bécsi békekötés*, mely úgy a vallás-szabadságot, mint a magyar rendek többi kívánalmait, bár még mindig nem teljesen, biztosította. Rudolf ennek daczára csak nehezen volt a szerződés megerősítésére rábirható, másrészt pedig a ma gyarrendek voltak vele elégedetlenek s a béke csak Mátyás főherceg, mint a trón jövődjő örököse, személyes biztosításai után léphetett érvénybe. Ezek után Bocskay közbevetésére november 11-én megkötetett a törökkel a *zsitvatoroki béke* is, mely az ország nyugalmát egyelőre 20 évre volt biztosítandó.

Bocskay ily módon kardja sulyával és államférfiúi bölcseségével léterhozta a kiegyezést úgy a császár és a magyarok, mint másrészt a törökök közt s biztosítván az erdélyi fejedelemség jövőre való fönmaradását, Magyarország függetlenségének, alkotmányos jogainak és szabadságának a jövőre is biztosítékot szerzett. «Valameddig a magyar korona ott fön, nálunknál erősebb nemzetségnél, a németnél, lészen, mindenkor szükséges és hasznos egy magyar fejedelmet Erdélyben fön tartatni» — ez volt Bocskay politikai végrendelete és Bethlen Gábor időszaka bebizonyította, hogy Bocskaynak teljesen igaza volt.

Bocskay, a nemzet békéjének és szabadságának megteremtője nagy művét nem soká élte túl s még az 1606-ik év december 29-én meghalt. A hajdúk, kiket Bocskay féktelen rabló, kószáló hadból előbb jeles katonákká alakított át, azután pedig letelepítés és kiváltságok által az állam hasznos polgáraivá tett, halálát Kátay kancellár mérgének tulajdonítván, Kátayt előbb börtönre vetették, azután pedig, midőn Prágával való összeköttetései bebizonyultak, Kassa piaczn összevagdalták.

Mátyás főherceg támadása Rudolf császár ellen.

Miután Rudolf császár Bocskay halála után a zsitvatoroki békét megerősíteni s annak föltételeit teljesíteni vonakodott, a szultán háborúval fenyegetett, a magyar rendek békétlenkedni, sőt a hajdúk tényleg lázongani kezdenek s Szikszónál táborba szállván, *Homonnay Bálintot* a magyar királyi székbe emelni szán-

1608. dékozának. Rudolf makacssága annál kevésbé volt érthető, mert háborúra sem pénzzel, sem hadsereggel nem rendelkezett s így a nehezen létrejött békét megbolygatni legkevésbé volt oka és alapja.

Ily vésteljes körülmények közt *Mátyás főherczeg*, mint az uralkodóháznak a császár után legidősebb tagja és feje, más orvoslást nem látott, mint hogy a minden fölterjesztést elvető *császárt a szerződés betartására s egyúttal a trónról való lemondásra fegyveres erővel kényszerítse.*

A magyar rendek Mátyás főherczeg e lépését, melyet különben az uralkodóház tagjai megegyezésével tett, az 1608 január 10-ére egybehívott pozsonyi gyűlésen, az osztrák rendek a linczi gyűlésen hozott határozattal támogatni ígérkezének, mire Mátyás 1608 április végén hadsereg élén vonult be Csehországba, mely hadseregnek túlnyomó nagy része magyarokból állott Illésházy, Thurzó, Batthyányi, Mágócsy, Kollonits s mások parancsnoksága alatt.

Az alkudozások, melyek folyamán a főherczeg hadai Prágához mindinkább közeledtek s végül magyar serege Prága alatt táborozott, hosszára nyúltak s a hadjárat június 26-án Rudolf császár lemondásával és a magyar koronának és a koronázási jelvényeknek Mátyás részére történt átadásával végződött. Rudolf csak Csehországot tarthatta meg.

A következő országgyűlésen Mátyás 1608 november 16-án királylyá választatott és három nappal később megkoronáztatott.

Báthory Gábor küzdelmei.

1610—1613.

Erdély fejedelmi székébe nem Bocskay István fogadott fia és örököse: Homonnay Bálint ült, hanem ipa: *Rákóczy Zsigmond*, Bocskay alatt Erdély kormányzója. De ha Homonnay könnyen félre is állott, a török által Bethlen Gábor ajánlatára pártfogolt Báthory Gábor nem tágított. Rákóczy, hogy a küzdelmet kikerülje, végre is 1608 márczius 3-án a fejedelemségről lemondván, helyébe — ismét Bethlen Gábor támogatása mellett — Báthory Gábor választatott meg és a szultán által meg is erősítettett.

E választás azonban nem volt szerencsés, mert Báthory Gábor féktelen zsarnoksággal uralkodott Erdély fölött, mi őt csakhamar fegyveres küzdelmekbe keverte. 1610—1613.

A Kendy István és a Kornis-testvérek által támadt összeküvés révén Mátyás az erdélyi ügyekbe avatkozván, a szászok rögtön a császári pártra állottak, mit Báthory 1610 december havában Nagyszeben elfoglalásával és földülésével torolt meg, majd a szászokkal szövetséges Serbán Radul havasalföldi vajdát támogatta meg és országából Moldvába űzte ki. Nagyszeben.

Oláhországból visszatérve Báthory, a *Weiss Mihály* királybíró által erélyesen védett Brassót fogta ostrom alá. De itt egyrészt a hajdúk Báthorytól elpártoltak, másrészt pedig Radul vajda 10,000 főnyi sereggel jött a brassóiak védelmére s a fejedelem hadát a város alatt 1611 *Julius 8-án* egy véres ütközetben megvervén, Báthoryt Szebenbe szalasztá. Brassó.

Hogy a veszély teljes legyen, Mátyás magyar király vezére, *Forgách Zsigmond* 20,000 főnyi magyar sereggel, melyhez *Nagy András* alatt 10,000 hajdú is csatlakozott, indult Báthory ellen. De Báthory a hajdúkat ügyes fogással maga részére hajtván, ezek a királyi seregtől elváltak, és annak egy részét Diószegnél megverték; a főszereg pedig, miután Nagyszebent hiába ostromolta, egyfelől Báthory és a hajdúk, másfelől Omár pasa török segélyhada által szorítva, Erdélyből menekülni volt kénytelen. Diószeg. Nagyszeben.

A mozgalom ezután áttérjedt Magyarországra is. Thurzó nádor a felsőmagyarországi nemességgel a vakmerő hajdúkat P.-Ladánynál megverte, de azután Bösörménynél maga szenvedett vereséget, mire a hajdúk Nagy-Kállót fogták ostrom alá. A háborút végre a december 29-én kötött fegyverszünet végezte be. P. Ladány. Bösörmény. Nagy-Kálló.

A háború szerencsés kimenetele Báthoryt még elbizakodottabbá és féktelenebbé tette, úgy hogy hatalmának eddigi főtámasza, Bethlen Gábor is a törökhöz menekülni volt kénytelen. A fejedelem Bethlen befolyását ellensúlyozandó *Géczy Endrét* küldé a portára, de ez önmagát nevezette fejedelemmé s török haddal tért vissza. De nem volt szerencséje, mert midőn Krassóból *Weiss Mihály* királybíróval Szebenbe ment, a fejedelem fővezére: Török István Feketeahalom, illetőleg Földvárnál, 1612 október 16-án út- Földvár.

1610—1613. ját állta, s hadát szétverte; Géczy elmenekült, de Weiss Mihály elesett.

De bár ezután Báthory Mátyással is békét kötött, ez fejedelemségét többé meg nem menthette, mert *Bethlen Gábor* a szultán által Erdély fejedelmévé neveztetvén, *Iszkender* pasa 1613 október közepén 80,000 főnyi sereggel hatolt be Erdélybe, hogy Báthoryt elűzze és Bethlen Gábornak az országot átadja.

Báthory Gábor a török sereg elől visszavonult, majd seregétől elhagyva, Kolozsvárból kizárva Nagyváradra menekült, a hol azonban Abafy tokaji kapitány, Géczy András, Szilasy és Ladányi hajdúi által — mivel Váradot fejedelemsége megmentésére állítólag török kézre akarta juttatni — 1613 október 27-én meggyilkoltatott.

A rendek által október 22-én fejedelemmé választott Bethlen Gábor az esküt Kolozsvárott a következő nap tette le.

Bethlen Gábor hadjáratai.

1613. A Bocskay által megteremtett önálló és független Erdély tulajdonkép csak **Bethlen Gábor** uralkodása alatt vált azzá, a mivé Bocskay politikai bölcsesége tenni akarta, t. i. erős bástyává, melyen úgy a német, mint a török hatalma megtörik, szilárd paizzsá, mely egyrészt a magyar nemzet alkotmányos jogait, másrészt a vallás-szabadságot megoltalmazza.

Bethlen Gábor politikai lángeszze, diplomatai ügyessége és hadvezéri képességei a kis Erdélyből, melyhez Magyarországnak csak egy töredéke tartozott, elsőrendű politikai államot alkotott, mely a német császári hatalommal diadalmasan szállott szembe s neki föltételeket szabott, a török császárságot tisztas távolban tartotta, Európa többi hatalmasságai által pedig egyenrangú tényezőnek ismertetett el, mely a világtörténelmi események folyamába erős kézzel nyúl bele s a népek sorsának intézésében magának részt követel.

Bárha szép és hálás föladat volna Bethlen Gábor politikájának útját követni s közelebbről megvilágítani a módot, melylyel a nagy és rendkívüli eredményeket elérte, e helyen mégis csak had-

vezéri működésére kell szorítkoznunk, de még azt is csak néhány szóval jellemezhetjük, s inkább az eseményekre kell utalnunk, melyek különben elég ékesszólóan tüntetik föl e nagy fejedelem hadvezéri jelentőségét. 1613.

Bethlen Gábort, mint hadvezért úgyszólván nem lehet a diplomatától elválasztani s ebben Bocskayhoz hasonlít; de míg Bocskay hadjáratait jeles alvezérei viszik, Bethlen seregeit maga személyesen vezeti, mi által nemcsak hogy közelebbről látja az eseményeket s azokat helyesebben ítélhetvén meg, diplomatiailag jobban kiaknázhatja, de fegyverrel is mindig a *megfelelő* időpontban s kellő erővel lépvén föl, ezzel hadműveleteinek tartós eredményeket biztosít. Hadművészete alkalmazkodik korához s bár meggyőződése, hogy valóságos eredményeket csak a nyílt mezőben való mérkőzés adhat, s ezért a várharcznak, a hosszas időrabló ostromoknak ellensége, mégis elfogadja kortársai azon elvét, hogy az ütközet, a csata csak *végső eszköz*, melylyel akkor kell élni, midőn a politikai czélt *máskép* elérni nem lehet.

Ez okból szívesen és ügyesen alkalmazza a hadművészet egyéb eszközeit; már a hadjárat megindításában mindig megelőzi ellenfelét, támadásával meglepi s ezzel magának erkölcsi túlsúlyt biztosít; hadműveletei, mint elhatározásai, melyekből a hadműveletek folynak, gyorsak, gyakran merészek, csapatai, melyek számosak, jól szervezvék, kitűnő szellemmel bírnak s úgy a vezérért, mint az ügyért lelkesednek, mozdulataikban gyorsak, vállalkozók s merészek.

Ez eszközökkel, melyekhez a helyzet gyors fölismerése és kiaknázása járul, Bethlen Gábor a kitűzött czélt mindig eléri s ez az oka, hogy hadjárataiban nagy döntő csatákat vagy ütközeteket nem találunk. Harczait, hogy úgy mondjuk, nem karddal, hanem észszel vívja s a véletlenre minél kevesebbet bízván, eredményeiben annál biztosabb. Szellemileg ellenfeleinek mindenkor fölötte áll, s bárha nevéhez világtörténelmi jelentőségű csaták emléke nem fűződik, kétségtelenül kora legkiválóbb hadvezérei közé tartozik.

Homonnay György támadása Bethlen ellen. 1616.

Mátyás sejtette Bethlenben a nagy embert, kinek kormánya alatt a császári hatalom Erdélyre oly befolyást nem fog gyakorolni, mint Báthory Zsigmond vagy Gábor idejében; s miután vele

1613. háborúban mérközni nem óhajtott s nem volt képes, mert tartott tőle, hogy a küzdelemben egész Magyarország Bethlen pártjára áll, mint Báthory Gábort, Bethlent is megbuktatni törekedett. E célra a nagyravágyó Homonnay Györgyöt használta föl, ki Serbán Radul vajdával szövetségbe Erdélyt *1615 tavaszán* megtámadni és Bethlent elűzni készült. Bethlen a titkos tervet idejekorán fölfedezvén, meghiusította, mire Mátyás békét kötni volt kénytelen.

Mátyás, illetőleg legfőbb tanácsadója *Khlesl* bécsujhelyi püspök, és Homonnay György azonban a tervet csak elhalasztották s midőn a török Bethlenre Lippa és Jenő átadásának halasztása miatt neheztelve a bécsi udvarhoz közeledett, a fondorlatokat újból megindították.

Lippa. A fegyveres támadás *1616 junius elején* kezdődött, a mikor Homonnay egy magyar-lengyel haddal Lippa ellen indult. Első vállalkozása azonban nem sikerült, mert *Petneházy István* a Fekete Péter által vezetett előhadat szétvervén, Homonnay a fősereggel is hátrálni kényszerült, annál is inkább, mert már néhány nap mulva ott termett hadaival Bethlen s Lippát junius 14-én a portával kötött egyezmény szerint a temesvári pasának átadta. Homonnay most egy 2000 főnyi csapattal Várad felé akart Erdélybe betörni, de itt meg Rhédey Ferencz váradi kapitány állta útját s hadát Kónyánál teljesen szétverte. Bethlen maga Magyarországra indult, hol Homonnay hadai szervezkedtek; de a megyék is fölkelvén Homonnay ellen, ez hadait szétbocsátá. Miután még a török is harcra készülődött, sőt a budai pasa seregét Szolnoknál már össze is vonta, Mátyás és Khlesl kénytelenek voltak a fondorlatokkal fölhagyni.

Kónya.

Tarcsa. Homonnay ennek daczára némely párthíveivel, kik közé Eszterházy Miklós, Kendi István, Prépostvári, Sármasági stb. tartoztak, 1616 julius havában újból fölkeltek és Gombos által vezetett hada a váradi őrség egy részét Tarcsánál meglepven, megverte, de sőt Ecsed felé Erdélybe is betört. Ez, kapcsolatban azon bizonyítékokkal, hogy a fondorlatokat tényleg a bécsi udvar intézi, Bethlent végkép elkéséríté s míg egyrészt a nádorhoz éles tiltakozó jegyzéket intézett, melyben a történendőkért a királyt felelőssé teszi, másrészt hadaival fölkerekedvén Homonnaynak *Gombos* és

Sármasági által vezetett hajdúseregét **Deésnél** szétverte, megvette **Csehít** és Debreczen alá szállott, s csak a megyék azon ígéretére, hogy újabb támadás esetén ők maguk is melléje állanak, tért vissza. 1616.
Deés.
Csehi.

Az egész méltatlan fondorlat csak használt Bethlennek, mert a török bizalmát megerősítette, Mátyás tanácsosainak és Homonnaynak kudarcza pedig tekintélyét úgy Erdélyben, mint Magyarországon növelte. A béke ezután Mátyás haláláig nem zavartatott.

Bethlen Gábor első támadása Ferdinánd ellen.

Mátyást a trónon a vakbuzgó, vallási dolgokban türelmetlen **II. Ferdinánd** követte, ki magát a katolikus egység helyreállítójának, az eretnokség hivatott kiirtójának tekintette, ki kész volt e rögeszméjéért országai békéjét, népei boldogságát föláldozni s a ki fanatismusával rövid idő alatt egész Európát vérbe, lángba borította. 1619.

E vallási okokból kiinduló nagy küzdelem, melyet az egyetemes történelem a *harminczéves háború* név alatt ismer, Csehországban vette kezdetét s csakhamar oly kedvezőtlen lefolyást vett, hogy a cseh-morva-osztrák protestans hadak Ferdinándot *1619 június 5-én*, miután Bécsét hatalmukba ejtették, saját lakásán a Burgban ostrom alá fogták. E válságos helyzetből Ferdinánd a St.-Hilaire vezetése alatt a várba benyomuló Dampierre lovas ezred váratlan megjelenése által ugyan megszabadult, de a helyzet veszélyes maradt s félő volt, hogy a háború nemsokára Magyarországra is kiterjed.

A cseh fölkelők nem is késtek úgy a magyar rendeket, mint Bethlen Gábort a csatlakozásra ösztönözni; de azok nemesak hogy Ferdinánd ellen tényleg föl nem léptek, de sőt — úgy a rendek, mint Bethlen — még szolgálataikat ajánlották föl a királynak a cseh zavarok lecsillapítására, bár Bethlen hat év óta a bécsi udvar részéről csak üldözést tapasztalt. A pozsonyi országgyűlés azonban, melynek a király, az ország és a felekezetek közti békés viszonyt kellett volna megszilárdítani, e helyett a viszályt teremtette meg;

1619. a katolikus és protestáns rendek közt az ellenségeskedés kiélesedett s miután a király az izgalom lecsillapítására, a vallásbéke helyreállítására semmit sem tett, mindinkább előtérbe lépett a félelem, hogy a cseh protestánsok leverése után a sor a magyarokra kerül.

E nehéz helyzetben a protestáns rendek Bethlen Gábortól várták a védelmet, kitől Ferdinánd még a fejedelmi címet is megtagadta, s ki nemcsak a vallás-szabadság, de a magyar alkotmány, sőt trónja érdekében is szükségkép Ferdinánd ellen kellett hogy állást foglaljon.

Az 1619-ik évi hadjárat. Bethlen Gábor a nyílt fölépéssel addig várt, míg magának a porta támogatását biztosította, de az időt a hadi készülétekre gondosan fölhasználta.

Terebes. György a Terebesen hadat gyűjtő Homonnay Györgyöt megtámadta és Lengyelországba küzette, míg maga 5000 lovassal
Kassa. Kassa alá ment, a várost meglepte s Dóczy Endre főkapitányt elfogta. Szeptember 10-én Bethlen Gábor mintegy 18,000 főnyi sereggel *Debreczen* alatt táborozott; innét bocsátotta ki fölhívását a magyar rendekhez s kiáltványát Európa államaihoz, melyekben fölkelésének okait adja. Szeptember 20-án a fejedelem ünnepélyesen bevonult Kassára.

Rövid idő alatt meghódolt *Kálló, Ecsed és Tokaj*, majd midőn a fejedelem *Szécsy György* által vezetett előhada nyugot felé előnyomult és *Rhédey Ferencz* 12,000 főnyi sereggel egyesült, *Szendrő, Murány, Fülek, Nógrád, Szécsén és Vác*, egymás után kaput tártak a fejedelem vezérének. Bethlen kopjás vitézei és a mellé állott magyar hadak előzöltek a Csallóközt s szeptember 30-án az erős **Érsekújvár** is, utána pedig a bányavárosok, meghódoltak Bethlen hadainak.

A fejedelem, kinek serege időközben 40,000 főre szaporodott, Rákóczy Györgyöt, mint főkapitányt a had egy részével Kassán hagyván, Szepes, Liptó és Turóc megyéken át Pozsony felé indult, s október 9-én *Nagyszombat* alatt állott. Itt fogadta a csehek és morvák küldöttségét és kérelmükre **Rhédey Ferencz** váradi kapitányt 12,000 főnyi sereggel Thurn gróf táborába küldvén, maga Pozsonynak tartott.

Pozsonyban Forgách Zsigmond nádor, Pálffy István és Ré- 1619.
 vay Péter koronaörök csapatok fölött nem rendelkeztek, az 1500 Pozsony.
 gyalogból és 500 lovasból álló német had pedig, melyet *Tieffen-
 bach Rudolf* parancsnoksága alatt Lipót főherczeg Bécsből hirtele-
 nében leküldött, a lakosság által a városba, a nádor által a várba be
 nem bocsáttatván, a külvárosokat Bethlen 20,000 főnyi, 18 ágyú-
 val megjelenő serege ellen meg nem védelmezhetette. Október 14-én
 hajnalban megtámadtatván, a német had szétveretett s 1200 főnyi
 vesztesség után ágyúit a Dunába süllyesztvén, a Duna jobb part-
 jára menekült.

Október 16-án Pozsony vára és a magyar szent korona
 Bethlen birtokában volt.

Bethlen Gábor fölkelése és támadó előnyomulása az idő-
 közben császárrá választott II. Ferdinándot annyira meglepte,
 hogy ellene mit sem volt képes tenni; csak midőn a fejedelem
 hadai már Pozsonyhoz közeledtek, küldte **Buquoy** és **Dampierre**
 tábornokok hadosztályait Bécs védelmére, a német birodalomban
 egy katolikus liga létesítésén fáradozott, Lengyelországban pedig
 Althan tábornok és *Homonnay György* által hadat gyűjtetett.

Rhédey a cseh-morva hadhoz október 23-án megérkezvén,
 Thurn grófot a Bethlenéhez hasonló gyors hadműveletekre igye-
 kezett rábírní, a mikor pedig az ingatag vezérnél ezt elérni képes
 nem volt, Pozsonyhoz visszatért. Ez útjában találván a Bécs vé-
 delmére siető **Dampierre** hadosztályát, azt **Nikolsburgnál** meg- Nikolsburg.
 verte, s azután Pozsonynál a Duna jobb partjára kelvén át, maga
 nyomult elő Bécs ellen. E közben azonban hadai elszéledvén, no-
 vember 9-én **Brucknál** **Buquoy** által megtámadtatott, a császári Bruck.
 hadat mindazonáltal nehéz harc után mégis visszaverte.

November 21-én végre úgy a Thurn és Hohenlohe által ve-
 zetett cseh-morva had, mint Bethlen Gábor magyar serege átkelt
 Pozsonynál a Dunán s miután **Buquoy** hadát **Brucknál** no- Bruck.
 vember 26-án újból megverték, Bécsset mintegy 70,000 fővel Bécs.
 körül-zárták.

Ferdinánd, ki Gráczból személyesen is Bécsbe sietett, a
 főváros védelmére csak mintegy 20,000 fővel rendelkezett s mi-
 után a város élelmezésére előkészületek nem tétettek, a védelem
 alig lehetett volna tartós, midőn egyszerre Bethlen Gábor seregé-

1619. vel december 5-én, Bécs megszállásával fölhagyva, váratlanul Pozsonyba visszavonult.

Ez elhatározás oka az volt, hogy időközben Homonnay György 8—10,000 főnyi kozák haddal Lengyelországból Felső-Magyarországba betört, az útját álló Rákóczy György hadának Sztropkónál lest vetvén, azt megverte s az egész Felvidéket egész Ujhelyig földülta. Bethlen hátában ily veszélyes műveletet nem tűrhethvén, kénytelen volt hadai egy részét Szécsy György vezérlete alatt Homonnay ellen a Felvidékre küldeni. Szécsy a kozákokat vissza is üzte és Homonnayt ismét Lengyelországba szoritotta.

A nádor ekkor Ferdinánd és Bethlen Gábor között közvetítő alkudozást kezdvén, ez fegyverszünetre vezetett, mely 1620 szeptember 29-éig volt tartandó.

1620. **Az 1620-ik évi hadjárat.** Sem a pozsonyi, sem a beszterczebányai országgyűlés nem hozta meg az érdekek kiegyenlítését s miután Ferdinánd az egyezményből a cseheket, s ezzel a vallás kérdését kizárta, a rendek pedig ehhez ragaszkodtak, a királyi biztosok az alkudozást félbeszakították és az országgyűlést elhagyták.

Az országgyűlés tagjai ekkor Bethlen Gábor erdélyi fejedelmet 1620 augusztus 27-én *Magyarország királyává választották.*

Bethlen, bárha a szent korona birtokában volt, magát hívei unszolására sem koronáztatta meg, kétségtelenül azért, mert politikai bölcsesége és belátása előtte nyilvánvalóvá tette, hogy a királyi méltóságot meg nem tarthatja s annak tekintélyét kockáztatni nem akarta.

A harc kikerülhetetlen levén, Bethlen Gábor azon hírre, hogy a császár seregeit gyűjti, a támadást már szeptember első napjaiban megindította. A cseh-morva seregnél levő, *Kornis* és *Bornemissza* által vezényelt hadtestet 6000 főre emelte, *Haller György* és *Fekete Péter* a Csallóközön át a Dunán átkelvén, elfoglalták Pápát és Veszprémet s a Dunántúl legnagyobb részét egész a Drávaig.

Pápa.
Veszprém.

Bethlen maga szeptember 9-én meghódolásra kényszerítette Nyitrát, védőörséggel látta el Nagyszombatot és Pozsonyt, majd szeptember 28-án a Dunán Pozsonynál átkelvén, ostrom alá fogta Hainburgot.

Nyitra.

Hainburg.

Huszár és Petneházy Eszterházy Miklóst szorították be **1620.**
Lakompakba; de Dampierre Huszárt október 3-án a vár alatt **Lakompak.**
 megvervén, Eszterházyt megszabadította, azután pedig hados-
 tályával Sopronnak tartott, mi a fejedelmet arra indította, hogy
 Hainburg ostromát, melynél három rohamban már 1000 embert
 vesztett, fölhagyván, Sopron biztosítására menjen. Útközben el-
 foglalta Lakompakot és **Kőszeg** alá szállott; a várat itt Hagy- **Kőszeg.**
 mássy Kristóf védelmezte.

Míg azonban Bethlen **Kőszeg** alatt időzött, Dampierre nem
 kisebb dolgot vett célba, mint **Pozsony** visszafoglalását. Előbb a **Pozsony.**
 hajóhidat akarta elrombolni, de a kövekkel terhelt leusztatott
 hajókat a magyarok Dévénynél elfogták és elsüllyesztették; azután
október 9-én éjjeli rajtaütést intézett Pozsony város és vár ellen.
 A csapatok egy része a Dunán hajózott le és földata volt
 Dévény alatt kiszállva a várost nyugot felől megtámadni, míg a
 másik rész Collalto által vezetve Hainburgból a hídon át volt elő-
 nyomulandó. Ámde az első oszlop négy nagy hajója elsüllyedt,
 Collaltot pedig idejekorán észrevették. Dampierre a támadással
 tehát a várat nem lephette meg, s midőn a dévényi csoport
 egy oszlopával a vár ellen rohant, egy hajdú golyója által le-
 terítettett. Erre a császáriak Dévény és Hainburg irányában
 visszavonultak. E visszavonulásnál Rákóczy György üldöző csapa-
 tai *október 11-én* Collalto oszlopát Petronell mellett meglepven, **Petronell.**
 szétverték.

Időközben végbement a döntés a császári és a ligabeli had-
 sereg közt egyrészt, és a csehek közt másrészt. A csata Prága mel-
 lett a **Fehérhegyen** 1620 november 8-án vívatott s az Anhalti **Fehérhegy.**
 herceg által vezetett cseh sereg, melyben a magyarok részéről
 csak 6000 lovas volt jelen — az október végén Péchy Simon alatt
 útnak indított további 5000 lovas akkor még meg nem érkezett —
 vereséget szenvedvén, a csehek választott királya Frigyes (a téli
 király) megfutott, a fölkelő rendek pedig a császárnak meg-
 hódoltak.

Ez esemény Bethlen hadműveleteire is hatással volt s mi-
 után **Kőszeg**et megvette, hadait a Morva mentén összpontosította.
 A csehek vereségén kívül azonban még az a kellemetlenség is érte
 Bethlent, hogy a Ferdinánd által megnyert új budai pasa a he-

1610. lyett, hogy táborába segélyhadat vezetett volna, **Vác**ot három napi ostrom után Bethlen őrségétől elfoglalta.

Mindez Bethlent az alkudozásokra hajlandóvá tette, melyek Hainburgban meg is kezdettek, de eredmény nélkül.

1621. **Az 1621-ik évi hadjárat.** Még a tárgyalások folyama alatt visszavette Collalto **Kőszeg**et, Buquoy pedig elfoglalta a határon, hol 20,000 főnyi serege gyülekezett, **Szakolczát** és **Dévényt**.

Kőszeg.
Szakolcza.
Dévény.

Ez apróságoknál azonban nagyobb gondot okozott Bethlennek, hogy a magyarországi urak közül számosan inkább a meghódolást tartották célhoz vezetőnek, mint a bizonytalan harczot, s Bethlen ügyét elhagyták. Így elpártolt tőle a nádor, ki pedig eddig igyekezetét támogatta, el Szécsy György, Apponyi Pál, a Pálffyak, Bosnyák Tamás és mások. Pedig bizonyos, hogy Bethlennek volt igaza, a ki a nemzet és a vallás ügyét biztosítottak nem látta, s joggal tartott attól, hogy Ferdinánd Magyarországon is oly erőszakossággal fog eljárni, mint Csehországban.

Körmend.
Moson.
Pozsony.

Bárha tehát a császáriak vezérei: Collalto és Eszterházy Miklós **Körmend**et és **Mosont**, Buquoy Zay erélytelen védelme következtében az 1621-ik év május 3-án **Pozsonyt** is hatalmukba kerítették, minek folytán Pozsonymegye nagyobb része Nagyszombattal együtt a császárnak meghódolt, az elpártolt Bosnyák Tamás és Pálffy István **Besztercebányát** és a bányavárosokat, Széchy György **Breznóbányát** és **Füleket** elfoglalták, sőt Buquoy serege **Érsekujvárt** is ostrom alá fogta, s így nemcsak a Dunántúl, hanem lassankint Felső-Magyarország nyugoti részei is veszendőben voltak, Bethlen a küzdelmet korántsem adta föl s mihelyt hadait újra szervezte, azonnal támadásba ment át.

Besztercebánya.
Breznóbánya.
Fülek.

Besztercebánya.

Ennek hatása július első napjaiban mutatkozott. E hó 3-án ugyanis Bethlen előhada Egry István alatt megverte **Besztercebányánál** Bosnyákokat és Pálffyt és mindkettőt elfogta. Még jelentékenyebb volt a győzelem, melyet *Horváth István* július 10-én az **Érsekujvárt** ostromló *Buquoy* serege fölött kivívott. Horváth lovas dandára a számra jelentékenyen erősebb császári sereget meg nem támadhatván, csak folyton nyugtalanította és élelmezését igyekezett megnehezíteni. Az e fölött boszus Buquoy egy több ezer főnyi hadtest élén *július 10-én* maga támadta meg a magya-

Érsekujvár.

rokat, de szerencsétlenül járt; előbb fogságba esett, a mikor pedig 1621. kiszabadítását megkísérelték, egy Csongrádi nevű hajdú leszúrta. Több mint 3000 német esett el e véres küzdelemben s a veszített ütközet, melyben Thurzó Szaniszló kirohanó csapatai is résztvettek, nemkülönbén a vezér eleste, oly nagy hatással volt a császári seregre, hogy az az ostromot — bár ereje még mindig 8—10,000 főből állott — nyomban föloldotta és összes ágyúinak hátrahagyásával a Csallóközbe menekült.

A dunántuli részekben Batthyányi Ferencz visszavette **Kör-** Körmend.
mentet, Rohonczt és földülta Ausztriát egész Bécsig. Rohoncz.

Bethlen Gábor julius vége felé indult el Kassáról és julius 25-én Pálffy Miklóst **Nagyszombatnál** megvervén, öt nap mulva Nagy-
e várost visszafoglalta. Itt 9000 főnyi erősbitést nyervén, Horváth szombat.
Istvánt a Csallóközbe menekült császáriak üldözésére küldé, maga pedig augusztus 17-én ostrom alá fogta **Pozsonyt**, melynek kül- Pozsony.
városait a következő napon el is foglalta. De különben az ostrom csekély eredménnyel járván, Bethlen az ostrommal szeptember 1-én fölhagyott s Morvaország felé fordulván, elfoglalta szeptember 28-án **Szakolczát**, két nappal később az erős **Sztrázsniczát** Szakolcza.
és annak környékét, beleértve Wesselyt és Magyar-Bródot. Strázsnicza.

A csallóközi császári sereg egy **Olgya** mellett vívott ütkö- Olgya.
zetben Horváth előnyomulását ugyan föltartóztatta, de azután on-
nét mégis kiszorítottatott.

Ez idő alatt a Thurzó Imre által vezetett béke-alku kedvezőbb menetet vett, s az 1621-ik év december 31-én megkötetett a *nikolsburgi béke*, melyben Bethlen ugyan a királyi czimről lemondott, és a szent koronát visszaadta, de e helyett az «erdélyi és magyarországi fejedelem» czímén kívül a német birodalmi hercegi czimet, Oppeln és Ratibor hercezségeket, Magyarországon Abauj, Beregh, Zemplén, Borsod, Szabolcs, Ugocea és Szatmár-megyéket, Munkács, Tokaj és Tarczal várakat nyeri és Ferdinánd nemcsak a bécsi békét, hanem az 1608-ik évi vallás-szabadságot biztosító törvényeket is elfogadja.

Bethlen Gábor második támadása Ferdinánd ellen.

1623. Hogy a nikolsburgi béke nem fog állandó viszonyokat teremteni, az előrelátható volt. Bethlen Gábor azt állította, hogy ő a béke föltételeit teljesítette, de Ferdinánd a német herczegségeket és amaz 50,000 forintot, melylyel a végvárok fentartásához járulnia kellett, még át nem adta. Ez azonban csak ürügy volt, mert hiszen a nikolsburgi béke több pontját még Bethlen sem teljesítette; a valódi okot az újabb támadásra főképp abban kell keresnünk, hogy midőn Tilly Mansfeldet és Braunschweigi Keresztélyt Németországban megverte, az ellenreformatiót Ferdinánd Csehországban még nagyobb kiméletlenséggel indította meg s így a vallás-szabadság újból veszedelembe jutott. Hozzájárult ehhez, hogy a protestáns fejedelmek új háborúra készülvén, Bethlent a csatlakozásra szünet nélkül ösztönözték, az angol, hollandi és velencei államok háború esetén neki havonként 4000 tallér járulékot biztosítottak, a porta pedig őt nagyobb erővel támogatni ígérkezett.

Ferdinánd szívesen visszatartotta volna Bethlent az újabb támadástól, de erre irányzott igyekezete beszterczebányai értekezleten sikertelenek maradtak. Különben a Beszterczebányára történendő követküldés iránti tárgyalásokkal Bethlen csak időt akart nyerni, s ellenfelét biztosságba akarta ringatni, mert midőn a követek tényleg elindultak, már Bethlen serege is útban volt a támadásra.

Az 1623-ik évi hadjárat. A közösen megállapított hadműveleti terv szerint Mansfeld és Braunschweigi Keresztély Szilézián át voltak Bethlenhez csatlakozandók. Bethlen tehát az északnyugoti határok felé igyekezett 80,000 főnyi részben magyar, részben török-tatár seregével.

Ámde Nagyváradon súlyosan megbetegedvén, itt majd három hétig vesztegelt, ez idő alatt pedig a Braunschweigi herczeg Tilly által megveretett, Mansfeld pedig seregét költség hiányában kénytelen volt elbocsátani.

Betegségéből felgyógyulván, Bethlen a támadást ennek daczára folytatta s néhány hét alatt egész Felső-Magyarország

ismét kezében volt, Horváth István Nagyszombatnál, egy kőfallal kerített templomban, a császáriak egy osztályát fegyverletételre kényszerítette, azután pedig Kornissal együtt Morvaországba tört be és azt dúlta.

1623.
Nagy-
szombat.

Ferdinándnak egy kisebb serege, melyhez azonban 6000 kozák is csatlakozott, *Caraffa Jeromos* parancsnoksága alatt a Szakolczánál vívott ütközet után a Morva jobb partjára átnyomatván, Gödingnél erődített táborba szállott, s itt Bethlen egész erejével daczolt. A fejedelem csak kevés gyalogsággal rendelkezvén (a törökök a Morván átkelni vonakodtak), a kitünően választott tábor ellen rohamot nem kockáztatott, hanem a császári sereget ott szorosan körülzárta. Caraffa itt 7 héten át volt körülfogva s midőn az éhség már rettenetes magas fokra hágott, a kínos állapotnak Ferdinánd császár az által vetett véget, hogy Bethlentől a nádor és Eszterházy által két havi fegyvernyugvást eszközölt ki.

Szakolcza.
Göding.

Ehhez Bethlen annál szivesebben járult, mert a törökök vezéröket, Ibrahim pasát a visszatérésre erőszakkal kényszerítették, mely példára a zsákmányát biztosítani óhajtó hajdúság is zúgolódni kezdett, végre pedig azért is, mert Bethlen a magyarországi urak részéről, kik e hadjáratában közeztél nem láttak, nem támogattatott.

A fejedelem seregével telelésre Nagyszombat vidékére szállott, a törökök pedig Budára meneteltek, de ütközben az Eszterházy Miklós vezérlete alatt egyesült győri, érsekújvári és komáromi őrségek által november 26—29-én a Nyitra folyó mellett Nyitra folyó. ismételten megtámadtatván, nagyrészt szétverettek, s foglyaikból 4000 megszabadítottatott.

A hadjárat közelebbi célja, ha csakugyan nem volt egyéb, mint a vallás-szabadságnak Magyarországon való biztosítása, eléretett, mert Ferdinánd itt az ellenreformatiótól tartózkodott; de távolabbi célját, tudniillik a protestantismust Német- és Csehországban támogatni, Frigyet a cseh trónra visszahelyezni, e körülmények közt még csak meg sem közelíthette.

Bethlen Gábor tehát mindjobban fogyó hadait Kassára visszavezetvén, komolyan folytatta az alkudozásokat, melyek végre az 1624-ik év május 8-án a nikolsburgi alapon megkötött bécsi békére vezettek. Az oppelni és ratibori «rossz ducatusok»-ról a

1623. fejedelem lemondott s ezek helyett örök birtokul Ecsed várát, Nagy- és Felső-Bányát nyerte.

Bethlen Gábor harmadik támadása Ferdinánd ellen.

1624—1626.

Bethlen Gábor kora ifjuságától kezdve szoros összeköttetésben állott ugyan a törökkel, de azért nem kevésbé gyűlölte, mint bármely más magyar s szövetsége vele soha semmi más czélt nem követett, mint hogy hazájának az ellenségből barátot, a császári kormány túlkapásai, a vallást és a nemzet szabadságát veszélyeztető törekvései ellen szövetséges társat szerezzen. További szándékai oda irányultak, hogy a török segítségével egész Magyarországot és Erdélyt kormánya alatt egyesítse, úgy vélvén, hogy később a megerősödött ország a török igát annál könnyebben le fogja rázhatni, mert a török hatalom szemlátomást súlyed és egy nagyobb, erőteljesebb támadást alig bír ki.

A míg Bethlen e czélokot követte, a magyarországi rendek is szorosan Bethlennel tartottak. Ámde az 1623-ik évi hadjárat kimutatta, hogy a porta a tőle várt segélyt megadni nem képes, Bethlen ennek folytán nagyobb eredményeket el nem érhetvén, lassankint a magyar rendek támogatását is elvesztette.

Bethlen lelkében tehát egy más eszme érlelődött meg: *Elhajolni a megbízhatlan és képtelen szövetségéstől, Ferdinánd nagy buzgalmát a protestáns-üldözéstől a török háborúra fordítani s vele együtt az országot felszabadítani.* Ez eszme végrehajtása nem kevesebb dicsőséget szerezhethet vala Bethlennek, mint az első, mert felszabadítaná Magyarországot a török járom, a protestantismust az üldözés alól, visszaadná Európa békéjét, végre pedig a visszafoglalt részekből gyarapodna az erdélyi fejedelemség is.

A fejedelem tehát nemcsak szövetséget ajánlott Ferdinándnak, de sőt hogy a királyt teljesen biztosítsa, egyik leányát is nőül kérte. E törekvése azonban nem sikerült; Ferdinánd sokkal rövidlátóbb s fanatismusában sokkal makacsabb volt, semhogy őt az eretnokség elleni harcz abbanhagyására lehetett volna bírni s bár a török uralom megtörésére soha kedvezőbb alkalom nem volt, Ferdinánd a szövetségi és házassági ajánlatot elvetette s Bethlent

a töröktől az által vélte elszigetelni, hogy vele külön békét kötött. 1621—1626

Erre Bethlen eredeti politikájához visszatérve, miután a protestans Brandenburgi fejedelem hugát Katalint nőül vette, Franciaországgal, Dániával, Angliával, Hollanddall, Velenczével és a szászokkal szövetségre lépett és harmadízben is háborúra készült Ferdinánd ellen, sőt erre még a török támogatását is megnyerte.

Az 1626-ik évi hadjárat. A politikai és katonai helyzet azonban időközben rosszra fordult. Franciaország a szövetségből kilépett és Anglia ellen támadt, minek folytán mindkettő segítése elmaradt, Mansfeld pedig, kinek Weimari Ernővel Szilézián át Bethlennel egyesülni kellett volna, Wallenstein által Dettanál megveretett. Bethlen ennél fogva a hadjáratot minden áron elhalasztani óhajtott. A szövetségeseek azonban erre nem hajoltak s a dán király, hogy Ferdinánd hadait Magyarországon lekösse, Mansfeldet és Weimárt Sziléziába útnak indítván, Bethlen csatlakozását erőlyesen sürgette. 1626.

Bethlen Gábor ekkor hadaival szeptember 7-én táborba szállott és szeptember 25-én már *Füleknél* állott. Itt vette annak hírét, hogy a dán királyt Tilly Lutternél megverte; *szeptember 27-én Csalmiához* érve még rosszabb hírek érkeztek. *Murtéza* pasa, kinek mellé csatlakozni kellett volna, e helyett *Nógrádot* fogta Nógrád. ostrom alá, **Wallenstein Albert**, a császár fővezére pedig, Mansfeld és a Weimári herczeg üldözésével felhagyva, egyenesen Bethlen serege ellen nyomul elő és hadaival, melyek száma *Zrinji György* horvát és *Eszterházy Miklós* nádor magyar dandáraival a 40,000 főt meghaladja már Barshoz ért.

Weimári Ernő ugyan már szeptember 5-én, *Mansfeld* pedig szeptember 18-án Trencsénbe érkeztek, de nem összhangban működtek, hadaik száma csekélyebb volt, s az erdélyi sereggel való csatlakozással mindegyik késedelmeskedett; de sőt még Bethlen seregétől is távol volt Horváth István lovas hadteste, melyet Mansfeld elé küldött.

Ily válságos körülmények közt Bethlen Wallenstein seregével nem mérkőzhetett, s míg egyrészt Ferdinándnak a nádor útján békeajánlatot tett, másrészt Murtéza pasát rábírta, hogy az Nógrád

1626. ostromával fölhangya szeptember 29-én Drégely-Palánknál Bethlennel végre mégis egyesült, ennek seregét 18,000 fővel szaporítván. A következő napon Drégely-Palánk mellett összeütköztek Wallenstein és Bethlen előcsapatai, de a késő délután kifejlődött harcnak az est beállta véget vetett. A döntő küzdelem másnapra volt várható.

Ámde Bethlen Gábor a döntő mérközést Horváth István és Mansfeld hadai nélkül, melyek már közeledtek, megkoczkáztatni annál kevésbé akarta, mert lovasságának kifejlődéséhez az Ipoly szűk völgye nem volt kedvező, minélfogva előőrseit a drégelyi állások előtt meghagyva, az éj folyamán ügyesen végrehajtott mozdulattal Szécsényre — Horváth és Mansfeld elé — menetelt. Az elvonulás oly tökéletesen sikerült, hogy azt az ellenség csak másnap délben vette észre és semmikép meg nem zavarhatta.

Október 2-án Szécsénynél egyesült Bethlen Horváth István lovasságával, továbbá Mansfeld és Weimári Ernő 3000 főnyi hadával, melyhez jelentékeny tüzérség csatlakozott. Most már kész volt a császári fővezérrel megütközni. De most meg annak nem volt többé kedve a mérközésre s bár Magyarországra való bevonulása-kor a császárnak azt ígérte, hogy Bethlennel és a törökkel majd elbánik, előbb Érsekújvárra, majd a Vág mögé Galgóczra mentelt s ott foglalt állást. Néhány napi várakozás után Bethlen előnyomult, de csak a Garamig jutott; a török csapatok lázadása, az élelmezés nehézségei és a rossz időjárás a hadműveletek beszüntetésére vezettek. Wallenstein Pozsonyra vonult vissza s annak környékén szállt téli szállásokra.

A császár különben Bethlen ajánlatát elfogadván, november 20-án fegyverszünetet kötött, melyet a december 28-án megkötött löcsei béke követett. E béke lényegében a bécsi béke megújítása volt. A békébe Mansfeld és Weimári Ernő is befoglaltattak, de már ekkor ezek közül egyik sem élt. Mansfeld ugyanis hadát elbocsátván, tüzérségét a töröknek eladván, Velenczébe igyekezett, de a halál útközben, Urakovác boszniai helységben, november 29-én, elérte. Weimári Ernő herceg kivonulás közben december 14-én Turóc-Szt.-Mártonban halt meg.

A következő 1627-ik év szeptember 12-én a béke *Szőnyön* a törökkel is megkötött.

Bethlen Gábor ezután igyekezetét a lengyel királyság elnyerésére kezdé fordítani, miben neki sógora : Gusztáv Adolf svéd király és a lengyel főnemesség egy része segédkezett. Már hadai is készen állottak, melyekkel Lengyelországba benyomulandó volt, midőn 1629 november 15-én bekövetkezett halála a vállalatnak véget vetett. 1626.

Bethlen Gábor anyagi erejének korlátolt voltánál fogva a nagy világtörténelmi eseményekben nem lehetett döntő tényező, de befolyása ezekre kétségtelenül nagy volt s Magyarország neki alkotmányának és szabadságának biztosítását, Erdély nyugalmát, felvirágzását és dicsőségét, a reformatus egyház fönmaradását köszönhette.

!